

УДК 316.6

© В. Ф. Колесникова, О. М. Чанцева-Коваленко, 2018

В. Ф. Колесникова (м. Київ), О.М. Чанцева-Коваленко (м. Шостка)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УЧАСНИКІВ АТО

Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко О. М. Соціально-психологічна адаптація до працевлаштування учасників АТО. У статті актуалізовано прагнення бійців АТО якомога швидше адаптуватися до буденного та мирного життя. Визначено, що найкращим і найбільш ефективним способом адаптації для цієї категорії громадян є робота. У статті проаналізовано вирішення проблеми соціально-психологічної адаптації та працевлаштування людей, які перебували в екстремальних умовах, в зонах бойових дій, збереження їх здоров'я та працездатності після впливу екстремальних факторів. Конкретизовано термін «соціально-психологічна адаптація». Виокремлено характеристики психічних станів безробітних учасників бойових дій та постраждалих внаслідок АТО на сході України як представників такої категорії населення, що потребує особливого ставлення. Актуалізовано необхідність адаптації до умов мирного життя, що ускладнюється проблемами подальшого працевлаштування і вибору нової діяльності, посиленням страху змін та відчуттям приреченості. Узагальнено перспективні напрямки наукових досліджень соціально-психологічної адаптації до працевлаштування учасників АТО, які мають бути спрямовані, перш за все, на актуалізацію внутрішніх ресурсів представників цієї категорії як позитивних трансформацій їх поведінкових стратегій з метою вибору структурних шляхів пошуку роботи. Досліджено соціально-психологічну адаптацію до працевлаштування учасників АТО. Підведено підсумки проведеного дослідження щодо покращення показників психічних станів досліджуваних внаслідок комплексної психологічної корекційно-роботи. Визначено, що усі державні установи, психологічні та волонтерські пункти мають бути готові до надання професійної психологічної допомоги учасникам АТО задля вчасної стабілізації їх психічних станів та адаптації, встановлення рівноваги між особистісними цілями, ціннісними орієнтаціями і можливостями їх досягнення у складних умовах життєдіяльності та вимогами оточуючого середовища.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, військовослужбовці, АТО, учасники бойових дій, працевлаштування, безробіття, тривожність, пристосування, самооцінка, реабілітація.

Постановка проблеми. Адаптація до працевлаштування учасників АТО має бути спрямована, перш за все, на актуалізацію внутрішніх ресурсів безробітних як позитивних трансформацій їх поведінкових стратегій з метою вибору структурних стратегій пошуку роботи. Державні органи приділяють значну увагу проблемі реабілітації учасників АТО, але фінансові можливості державного бюджету недостатні. Разом з тим учасникам антитерористичної операції держава гарантує надання соціальної та професійної адаптації, а також забезпечення пільгових пенсійних виплат. Передбачено ряд заходів, серед яких: як матеріальна так, і фізична допомога.

Аналіз наукових досліджень. У психології проблеми адаптації людини активно розроблюються як вітчизняними науковцями (А. Алексюк, І. Булах, Л. Закутська, М. Левченко, О. Мороз, Г. Панченко, О. Плотнікова, І. Сабанадзе, В. Семиченко, О. Скрипченко, Г. Хомич, Г. Чуткіна, Т. Яценко), так і в західній психології, зокрема, на базі необієвіоризму (Н. Міллер, Дж. Даллард, Р. Сірс та ін.) та відгалужень психоаналітичної психології, пов'язаних із культурною антропологією (Р. Бенедикт, М. Мід), психосоматичною медициною (Ф. Александер, Т. Френч).

Нині дуже поширеним є вивчення адаптації в екстремальних умовах, які часто пов'язані зі значними фізичними та емоційними перевантаженнями людей. Розглядаючи застосування поняття адаптації у психології, вчені виокремлюють два моменти: взаємообумовленість

акомодаційного і асиміляційного процесів (О. Леонтьєв, У. Найсер, Ж. Піаже, Ю. Рум'янцев та ін.); залежність характеру адаптаційних можливостей від стадії онтогенезу (Г. Балл, Л. Божович, Є. Ільєнков, О. Лазурський, В. М'ясіщев).

Аналіз наукової літератури [5, с. 45] надав можливість з'ясувати, що в останні роки проблемні питання, які пов'язані з адаптацією особистості у складних умовах життєдіяльності, розглядали у своїх працях такі дослідники як: Н. Агаєв (адаптація військовослужбовців миротворчого контингенту до діяльності в особливих умовах), В. Кислий (адаптація офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах), І. Ліпатов (адаптація військовослужбовців до бойової діяльності), О. Самохвалов (адаптація інспекторів прикордонної служби), О. Сафін (адаптація військовослужбовців до службової діяльності) та ін...

Загалом аналіз результатів наукових досліджень стосовно адаптації особистості до різних умов її діяльності надає можливість стверджувати, що зацікавленість цією проблемою є досить великою. Однак, не зважаючи на значний інтерес дослідників до неї, окремі аспекти цієї проблеми ще залишаються малодослідженими. Особливо це стосується особливостей соціально-психологічної адаптації різних категорій військовослужбовців. Звідси виникає потреба в дослідженні характеристик цього складного процесу в різних умовах життєдіяльності особистості.

Аналізуючи позицію вітчизняних психологів, насамперед зазначимо, що стосовно трактування поняття "адаптація" у наукових колах не вироблено єдиного загальновизнаного підходу. Наприклад, наступні автори розглядають адаптацію як: процес засвоєння індивідом суспільних взаємин, норм поведінки та системи цінностей (Г. Андреева, В. Зінченко, В. Розов, Б. Мещеряков), процес засвоєння особистістю соціального досвіду суспільства в цілому та мікросередовища, до якого вона належить, зокрема (Ю. Альошина, П. Кузнецов, Г. Медведєв).

З позиції психофізіологічного підходу, спроба розкрити психологічний зміст адаптації здійснювалася ще в роботах І. П. Павлова. Він зазначав, що в процесі адаптації значну роль відіграє нервова система як головний фактор рівноваги та як механізм, який організує чітку адаптивну систему [4, с. 43]. В рамках діяльнісного підходу, представником якого є Г.О. Балл, розглядається адаптація, як оптимальна реалізація особистісних внутрішніх можливостей, здібностей людини, її особистісного потенціалу, психологічного включення в діяльність [2, с. 11]. Соціальна адаптація – це певні "закономірності спільної діяльності, що обумовлюються загальною метою і ціннісними орієнтаціями соціальних груп" [8, с. 32]. Соціально-психологічний аспект характеризує пристосування особистості до існування, життєдіяльності в тому чи іншому соціумі відповідно до його вимог, потреб та інтересів. Аналізуючи соціальну адаптацію як безперервний процес, вчені пов'язують її з: кардинальними змінами діяльності індивіда та його соціального оточення (Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Милославова, К. Обуховський, С. Рубінштейн та ін.), потребою в адаптації людини під час набуття нею нових видів соціальної діяльності (О. Мороз, В. Розов, Т. Шибутані), процесом поступового перетворення суспільних норм та ідеалів в особистісні настанови й цінності (Г. Ковальов, Л. Шпак).

Отже, соціальна адаптація це: процес і результат активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, що сутнісно характеризують ефективність взаємодії цих різномістових систем (врівноваження, боротьба, конфлікт, компроміс, капітуляція, тощо), важливий параметр й водночас інтегральний показник психологічного стану особистості, що функціонально визначають її соціальну компетентність адекватне сприймання довкілля, вироблення системи ставлень і форм спілкування з оточуючими, здатність до гри, навчання, праці, творчості, відпочинку тощо, спроможність жити у групі та сприяти її згуртованості і розвитку, пластичність поведінки відповідно до рольових (гендерних) очікувань з боку інших [7, с. 22].

Часто адаптація розглядається як засіб зв'язку особистості та макросоціуму, підкреслюється зміна суспільного стану людини, набуття нової соціальної ролі, тобто адаптація співвідноситься з соціалізацією.

Метою статті є окреслення особливостей соціально-психологічної адаптації до працевлаштування учасників АТО.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Експерти наголошують на необхідності активізації зусиль влади й громадських організацій, волонтерів і просто небайдужих людей для негайного розв'язання основних проблем реабілітації учасників бойових дій. Розв'язати всі проблеми лікування та реабілітації постраждалих під час воєнних дій буде нелегко, але це стане можливим при повній мобілізації зусиль державних органів, медиків, волонтерів, за підтримки зарубіжних партнерів та професійних психологів.

Адаптація особистості до діяльності може бути детермінована як зовнішніми, так і внутрішніми причинами. У першому випадку ми маємо на увазі зовнішні умови й обставини діяльності, в основному, стимули. Стимулюють працю особистості:

- винагорода;
- схвалення діяльності колегами або вищим керівним складом;
- надання самостійності у прийнятті рішень.

У другому випадку йдеться про психічні властивості суб'єкта поведінки:

- мотиви;
- потреби;
- цілі;
- бажання;
- інтереси тощо,

тобто про особистісні диспозиції. Отже, соціально-психологічна адаптація людини є найбільш досконалим і складним пристосувальним процесом. Критерієм підвищення нервово-психічної стійкості можна вважати внутрішню психічну конформність людини, що визначається збалансованістю позитивних та негативних емоцій.

Дослідники [6, с. 23], які вивчали соціально-психологічну адаптацію людей, котрі працюють в екстремальних умовах, указують на те, що розвиток процесу адаптації не є однозначним за своїм кінцевим результатом і значенням з точки зору успішності його завершення, оскільки успішність переадаптації кожної людини до незвичних, змінених умов життєдіяльності багато в чому є детермінованою її адаптаційними можливостями. У свою чергу адаптаційні здібності (адаптивність) особистості можна визначити як її індивідуальні психічні особливості, що є умовою успішної переадаптації до середовища, яке змінилося. Вони визначають адекватну, ефективну з цим середовищем поведінку без надмірного нервово-психічного напруження.

Отже, за результатами аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що **адаптація** – це універсальна здатність людини, яка має зовнішні (моторні) і внутрішні (особистісно-психологічні) вияви, що структурно та функціонально взаємодіють, утворюючи єдину здатність пристосування. Особливостями соціально-психологічної адаптації людини до складних умов життєдіяльності є:

1. Багатоплановість процесу пристосування психіки та поведінки особистості до складних умов соціального середовища.
2. Посилення залежності процесу пристосування як від суб'єктивних, так і об'єктивних чинників.
3. Активізація боротьби індивіда за місце в системі соціальних стосунків та прийняття соціальної ролі.

Відтак, психологічна адаптація є процесом мотивації адаптативної поведінки людини, формування мети та програми її реалізації, що виникає у відповідь на значущу новизну навколишнього середовища. У кожному конкретному випадку перебіг процесу психологічної адаптації набуває емоційного забарвлення та динаміки згідно з особливостями характеристик психіки особистості, особливо учасників антитерористичної операції [3, с. 34].

Методики та організація дослідження. Емпіричне дослідження процесів соціально-психологічної адаптації до працевлаштування учасників АТО було проведено на базі Крижопільського районного центру зайнятості під нашим керівництвом студенткою О.О. Гонтар. У дослідженні прийняло участь 30 учасників АТО віком від 30 до 49 років. Досліджувані вибірки – безробітні учасники АТО, які перебувають на обліку в центрі зайнятості. Вікові показники представлені на Рис. 1.

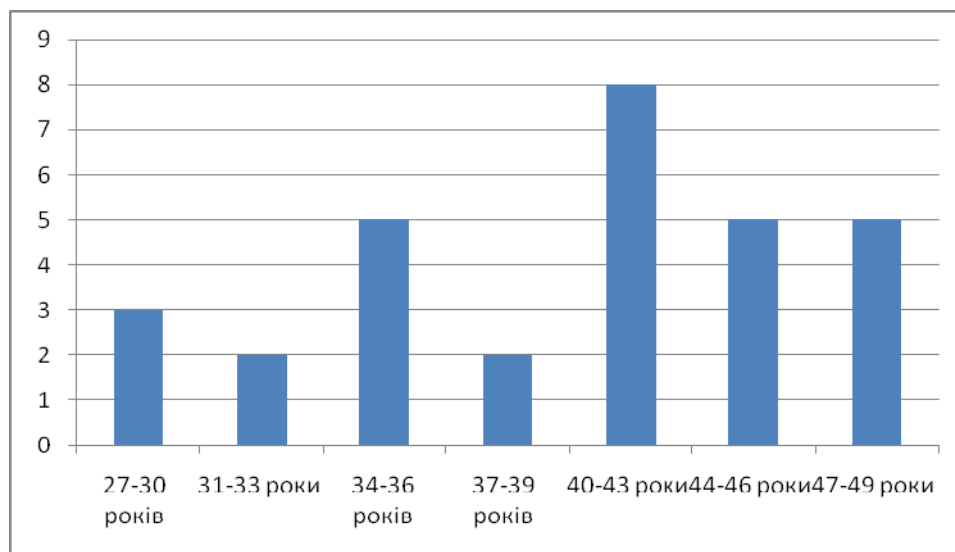

Рис. 1. Характеристика досліджуваної вибірки (вік учасників)

На початку дослідження усі бажаючі учасники АТО мали змогу пройти анкетування з метою: 1) визначення головної цілі їх звернення до центру зайнятості; 2) готовності приступити до нової роботи; 3) бажаного рівня заробітної плати; 4) наявності у них потреби у психологічній реабілітації тощо. Відтак, більшість досліджуваних звернулися з метою пошуку роботи, отримання допомоги, вибору та зміни професії, дехто захотів започаткувати власну справу. В основному досліджуванні готові приступити до роботи 6 місяців, лише 2 чоловіки готові приступити негайно. Рівень зарплати, який підходить при працевлаштуванні - понад 5 тисяч. Ніхто з досліджуваних не звертався до відповідних служб з потребою у проходженні психологічної реабілітації та не мав такого бажання.

Дослідження особливості психічних станів учасників АТО проводилося в декілька етапів. На першому етапі була зібрана досліджувана вибірка, ознайомлена з метою та завданням дослідження. На другому етапі були зібрані емпіричні дані на початок дослідження. Протягом третього етапу на учасників АТО протягом місяця здійснювався соціально-психологічний вплив: тренінги, семінари, участь у групах за інтересами, профорієнтаційна допомога, групові заняття на виїзді.

На четвертому етапі були зібрані емпіричні дані, які відображали ефективність роботи психологічних впливів. Комплексне дослідження психічних станів учасників АТО проводилося за допомогою наступних методик:

1) методика дослідження самооцінки особистісних якостей (Дембо-Рубінштейн в модифікації А.М. Прихожан), яка вимірює рівень домагань та рівень самооцінки;

- 2) дослідження тривожності (Спілбергер-Ханін);
- 3) САН (методика дослідження самопочуття, активності, настрою).

Математично-статистична обробка емпіричних даних здійснювалась за допомогою методів описової статистики та методів математичної статистики, зокрема за допомогою критерію Стюдента.

В результаті проведення дослідження, психологічної роботи з учасниками АТО отримано наступні результати дослідження.

При аналізі рівня самооцінки у безробітних, які перебувають на обліку в центрі зайнятості за допомогою методики самооцінки особистісних якостей Дембо-Рубінштейн, враховується середнє значення по всіх шкалах у бланку: здоров'я, розум, здібності, характер, авторитет у оточуючих, вміння багато чого робити своїми руками, зовнішність, впевненість у собі. Отримані дані порівнювалися між досліджуваною та контрольною групами.

Порівняльний аналіз рівня самооцінки безробітних та безробітних учасників АТО представлені в табл. 1 та на Рис. 2.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рівня самооцінки безробітних, та безробітних учасників АТО

№	Рівень самооцінки безробітних	Рівень самооцінки безробітних з числа учасників АТО
1	66	68
2	67	66
3	78	64
4	74	65
5	57	76
6	58	47
7	69	80
8	59	59
9	61	63
10	49	64
11	63	72
12	49	54
13	75	57
14	52	63
15	68	56
Сер.зн.	63	63,6

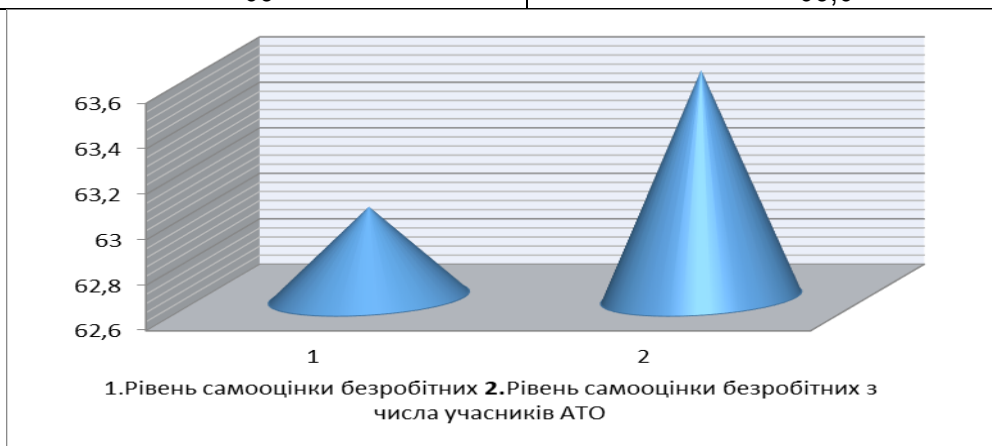

Рис. 2. Порівняльні показники самооцінки у безробітних та безробітних з числа учасників АТО (у балах)

Норму, реалістичний рівень домагань, характеризує результат від 60 до 80 балів. Кількість балів від 45 до 74 («середня» і «висока» самооцінка) засвідчують реалістичну (адекватну) самооцінку. За результатом дослідження в обох групах переважає високий рівень самооцінки. Ряд 1 - це рівень самооцінки безробітних, ряд 2 - рівень самооцінки безробітних з числа учасників АТО. Обчислення за критерієм Стьюдента.

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}}}$$

$$\bar{x}_1=60 \quad \bar{x}_2=63$$

$$\begin{aligned} \sigma_1^2 &= \frac{2(49-63)^2 + (52-63)^2 + (57-63)^2 + (58-63)^2 + (59-63)^2}{15} + \\ &+ \frac{(61-63)^2 + (63-63)^2 + (66-63)^2 + (67-63)^2 + (68-63)^2}{15} + \\ &+ \frac{(69-63)^2 + (74-63)^2 + (75-63)^2 + (78-63)^2}{15} = \frac{1170}{15} = 78 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \sigma_2^2 &= \frac{(47-63,6)^2 + (54-63,6)^2 + (56-63,6)^2 + (57-63,6)^2 + (59-63,6)^2}{15} + \\ &+ \frac{2(63-63,6)^2 + 2(64-63,6)^2 + (65-63,6)^2 + (66-63,6)^2 + (68-63,6)^2}{15} + \\ &+ \frac{(72-63,6)^2 + (76-63,6)^2 + (80-63,6)^2}{15} = \frac{1011,6}{15} = 67,44 \end{aligned}$$

$$t = \frac{|63 - 63,6|}{\sqrt{\frac{78^2}{15} + \frac{67,44^2}{15}}} = 0,02$$

$$t_{\text{крит}} = 2,05 \quad t_{\text{емп}} = 0,02$$

Відмінність між двома вибірками можна вважати недостовірною, оскільки $t_{\text{емп}} = 0,02 < t_{\text{крит}} = 2,05$ при $p \geq 0,05$.

Отже, і за допомогою порівняльного аналізу середніх значень, і за допомогою обчислення за критерієм Стьюдента наша гіпотеза не підтвердилась. Нами було виявлено рівень тривожності учасників АТО. За допомогою методики Спілбергера-Ханіна нами був досліджений рівень особистісної та реактивної тривожності до психологічних впливів на учасників АТО та після. Отже, **особистісна тривожність** – підвищена схильність до переживань тривоги і занепокоєння без достатніх підстав [17]. Низький рівень такої тривожності спостерігався у 19 досліджуваних до початку психологічних впливів та у 29 - після. Середній рівень був притаманний 15 та 9 досліджуваним на першому та другому етапі дослідження відповідно.

Особистісна тривожність - це стійка індивідуальна особливість людини, що характеризує її тенденцію сприймати певний діапазон ситуацій як загрозливих, небезпечних для самооцінки і

самоповаги [63]. Реактивна тривожність як стан характеризується суб'єктивно пережитими емоціями: напругою, занепокоєнням, заклопотаністю, нервозністю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію [53]. Низький рівень реактивної тривожності спостерігається у 3 досліджуваних на початку та у 9 на кінець дослідження. Середній рівень реактивної тривожності був притаманний 12 досліджуваним на першому етапі та 21 на другому етапі дослідження. До психологічних впливів високий рівень реактивної тривожності притаманний 29 досліджуваним, після – 13. На початку дослідження спостерігалися: низький рівень самопочуття, активності та настрою, низький рівень особистісної та реактивної тривожності, знижений рівень уваги.

Висновки. Отже, після комплексної роботи з учасниками АТО нами було відмічено, що усі досліджені показники психічних станів значно покращилися. Можемо стверджувати, що психічні стани набувають змін внаслідок комплексної роботи. Тому, вважаємо, що усі державні установи, психологічні та волонтерські пункти мають бути готові до надання психологічної допомоги учасникам АТО задля вчасної стабілізації психічних станів та адаптації. Важливим результатом якої є встановлення рівноваги між особистістю (цілями, ціннісними орієнтаціями і можливостями їх досягнення у складних умовах життєдіяльності) та вимогами екстремального середовища. Таким чином забезпечується цілісність і збалансованість у цій соціальній системі, успішне включення учасників АТО до соціально-психологічної адаптації під час працевлаштування.

Отримані результати можуть бути використані для надання психологічної допомоги безробітним учасникам АТО в центрах зайнятості, зміст якої полягатиме в розширенні, збагаченні знань про значущі особистісні якості і використанні одержаної інформації для моделювання своєї поведінки в конкретних змодельованих ситуаціях.

Література

1. Аванесова Г. А. Культурно-цивилизационные взаимодействия в условиях глобализации / Г. А. Аванесова // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. – 2016. – 345 с.
2. Актуальные проблемы психиатрии войн и катастроф / [под редакцией В. В. Нечипоренко]. – СПб., 2017. – 190 с..
3. Александровский Ю. А., Лобастов О. С., Сливак Л. И., Щукин Б. П. Психогении в экстремальных условиях. – М., «Медицина», 2015. – 321 с.
4. Бенхабиб С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру [Пер. с англ., ред. В. Л. Иноземцев] / С. Бенхабиб. – М.: Логос, 2013. – 290 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості / Л. Е. Орбан-Лембрик // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2017. – Вип. 13. – Ч. 1. – 311 с.
6. Психологическая помощь военным: травма, смена культуры, кризис идентичности / [под ред. Г. У. Солдатовой]. □ М. : Смысл, 2015. □ 479 с.
7. Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] / [І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2014. – 256 с.
8. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах та за межами буденності [Текст]: наук. вид. / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2016. – 376 с.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. Avanesova H. A. Kul'turno-tsyvylizatsyonne vzyamodeystvyaya v uslovyyakh hlobalyzatsyy / H. A. Avanesova // Kul'tura v sovremennom myre: opit, problemi, reshenyya. – 2016. – 345 s.
2. Aktual'ne problemi psykhyatryy voyn y katastrof / [pod redaktsyey V. V. Nechiporenko]. – SPb., 2017. – 190 s..

3. *Aleksandrovskyy Yu. A., Lobastov O. S., Spyvak L. Y., Shchukyn B. P. Psykhohenyy v ekstremal'nikh uslovyyakh.* – М., «Medytsyna», 2015. – 321 s.
4. *Benkhabyb S. Prytyazanyya kul'turi. Ravenstvo y raznoobrazye v hlobal'nyu eru [Per. s anhl., red. V. L. Ynozemtsev] / S. Benkhabyb.* – М.: Lohos, 2013. – 290 s.
5. *Orban-Lembryk L. E. Vplyv mihratsiynykh protsesiv na povedinkovi proyavy osobystosti / L. E. Orban-Lembryk // Zbirnyk naukovykh prats': filosofiya, sotsiolohiya, psykholohiya.* – Ivano-Frankivs'k : VDV TsiT, 2017. – Vyp. 13. – Ch. 1. – 311 s.
6. *Psykholohycheskaya pomoshch' voennim: travma, smena kul'turi, kryzys ydentychnosti / [pod red. H. U. Soldatovoy].* □ М. : Smysl, 2015. □ 479 s.
7. *Sotsial'na robota v Ukrayini : [Navchal'nyy posibnyk] / [I. D. Zvyeryeva, O. V. Bezpal'ko, S. Ya. Kharchenko ta in.] ; za zah. red. I. D. Zvyeryevoyi, H. M. Laktionovoyi.* – К. : Tsentr navchal'noyi literatury, 2014. – 256 s.
8. *Tytarenko T. M. Zhyttyevyy svit osobystosti: u mezhakh ta za mezhamy budennosti [Tekst]: nauk. vyd. / T. M. Tytarenko.* – К.: Lybid', 2016. – 376 s.

Колесникова В. Ф., Чанцева-Коваленко Е. Н. Социально-психологическая адаптация к трудоустройству участников АТО. В статье актуализировано стремление бойцов АТО адаптироваться к повседневной и мирной жизни. Определено, что лучшим и наиболее эффективным способом адаптации для этой категории граждан есть работа. В статье проанализированы решения проблемы социально-психологической адаптации и трудоустройства людей, которые находились в экстремальных условиях, в зонах боевых действий, сохранения их здоровья и работоспособности после воздействия экстремальных факторов. Конкретизирован термин «социально-психологическая адаптация». Выделены характеристики психических состояний безработных участников боевых действий и пострадавших в результате АТО на востоке Украины как представителей такой категории населения, которая требует особого отношения. Актуализирована необходимость адаптации к условиям мирной жизни, что осложняется проблемами дальнейшего трудоустройства и выбора новой деятельности, усилением страха перемен и ощущением обреченности. Обобщено перспективные направления научных исследований социально-психологической адаптации к трудоустройству участников АТО, которые должны быть направлены, прежде всего, на актуализацию внутренних ресурсов представителей этой категории как позитивных трансформаций их поведенческих стратегий с целью выбора структурных путей поиска работы. Исследовано социально-психологическую адаптацию к трудоустройству участников АТО. Подведены итоги проведенного исследования по улучшению показателей психических состояний исследуемых в результате комплексной психологической коррекционно работы. Определено, что все государственные учреждения, психологические и волонтерские пункты должны быть готовы к оказанию профессиональной психологической помощи участникам АТО для своевременной стабилизации их психических состояний и адаптации, установления равновесия между личностными целями, ценностными ориентациями и возможностями их достижения в сложных условиях жизнедеятельности и в соответствии с требованиями окружающей среды.

Ключевые слова: социально-психологическая адаптация, военнослужащие, АТО, участники боевых действий, трудоустройство, безработица, тревожность, приспособления, самооценка, реабилитация.

Kolesnikova V. F., Chantseva-Kovalenko O. M. Social and psychological adaptation to the employment of ATO participants. The article updates the aspiration of ATO fighters to adapt to everyday and peaceful life. It is determined that the best and most effective way of adaptation for this category of citizens is work. The article analyzes solutions to the problem of socio-psychological adaptation and employment of people who were in extreme conditions, in areas of combat operations, to preserve their health and ability to work after exposure to extreme factors. The term "socio-

psychological adaptation" is specified. The characteristics of the psychological conditions of the unemployed participants in combat operations and those who suffered as a result of the ATO in the east of Ukraine as representatives of such a category of the population, which requires a special relationship, are distinguished. The necessity of adaptation to the conditions of peaceful life is updated, which is complicated by the problems of further employment and the choice of new activity, increasing the fear of change and the sense of doom. The perspective directions of scientific researches of social and psychological adaptation to the employment of ATO participants are generalized, which should be directed, first of all, to actualization of internal resources of representatives of this category as positive transformations of their behavioral strategies with the aim of choosing structural ways of job search. The socio-psychological adaptation to ATO participants' employment has been studied. The results of the conducted research on improvement of indicators of mental states of the subjects as a result of complex psychological correction work are summed up. It is determined that all state institutions, psychological and volunteer posts should be ready to provide professional psychological assistance to ATO participants for the timely stabilization of their mental conditions and adaptation, to establish a balance between personal goals, value orientations and opportunities for their achievement in difficult conditions of life, and in accordance with environmental requirements.

Keywords: socio-psychological adaptation, military personnel, ATO, participants in combat operations, employment, unemployment, anxiety, adaptations, self-esteem, rehabilitation.

Відомості про авторів:

Колесникова Валентина Федорівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна, 9138320@ukr.net

Чанцева-Коваленко Олена Миколаївна – кандидат психологічних наук, секретар Шосткинської міської ради, викладач психології Шосткинського інституту Сумського державного університету, м. Шостка, Сумська обл., Україна, 2957972@ukr.net.

Information about the authors:

Kolesnikova Valentina Fedorovna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Docent of the Department of Psychology and Pedagogy of the National Pedagogical University named after MP Dragomanova, Kyiv, Ukraine, 9138320@ukr.net

Chantseva-Kovalenko Elena Nikolaevna – Candidate of Psychological Sciences, head of Shostka City Council, psychology lecturer at Shostka Institute of Sumy State University, Shostka, Sumy region, Ukraine, 2957972@ukr.net

Статтю подано до друку 02.04.2018.

УДК: 378.015.3:005.32]:81'23:811.521

© Ю. С. Наумова, 2018

Ю. С. Наумова (м. Київ)

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ПРИ ОСВОЄННІ ІЄРОГЛІФІЧНОЇ МОВИ

Наумова Ю. С. Мотивація студентів при освоєнні ієрогліфічної мови. У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей мотиваційної структури студентів при освоєнні ними ієрогліфічної мови. Обґрунтовується підбір психодіагностичного інструментарію, адекватного поставленим завданням дослідження. У підсумку феноменологічного та статистичного аналізу даних зроблено висновок, що у структурі мотивації учбової діяльності студентів упродовж навчання у вишу мають місце динамічні процеси, що виявляються у поступовій конкретизації, більшій усвідомленості мотивів, зміні спрямованості